

UKRAYNA KRİZİ BAĞLAMINDA MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ

Türkiye'nin Ukrayna ve Rusya ile sürdürdüğü ilişkilerin önemli bir boyutunu üç devletin de Karadeniz'e kıyıdaş devlet olmaları oluşturmaktadır. Özellikle Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan ve Türk Boğazları olarak da adlandırılan Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçiş rejiminin nasıl ve ne şekilde yürütüleceği sorusu saldırının başladığı tarihten itibaren sorulmaya başlanmıştır.

Fatih Dönmez

Araştırma Görevlisi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bölümü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye

22 Şubat 2022 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından Ukrayna'nın doğusunda bulunan Donetsk ve Luhansk bölgelerinde Rusya yanlısı ayrılıkçılarca ilan edilen 'Donetsk Halk Cumhuriyeti' ve 'Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve egemenliğini tanıyan kararnamele imzalanmıştır.¹ 24 Şubat tarihinde ise NATO'nun genişlemesine özel vurgu yaptığı konuşmasında Vladimir Putin, Donetsk ve Luhansk bölgelerini kapsayan Donbass'a 'özel askeri operasyon' başlatıldığını duyurmuş ve bu operasyon ile Ukrayna topraklarını işgal etme amaçlarının olmadığını belirtmiştir.² Ancak bu açıklamanın aksine Rus Silahlı Kuvvetleri Ukrayna'nın başkenti Kiyiv'e kadar ilerlemiş, Odesa, Mariupol, Harkiv gibi başka şehirlerde de askeri operasyonlarını sürdürmüştür. Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik olarak gerçekleştirdiği bu saldırı, dünya çapında ses getirmiş, birçok devletin tepkisini çekmiş ve küresel düzlemde hararetli tartışmalara neden olmuştur. Türkiye için ise saldırı sonrasında ortaya çıkan tartışmalar, hem NATO üyesi olması hem de Ukrayna ve Rusya ile sürdürdüğü ilişkiler nedeniyle daha da önemli bir hal almıştır.

Türkiye'nin Ukrayna ve Rusya ile sürdürdüğü ilişkilerin önemli bir boyutunu üç devletin de Karadeniz'e kıyıdaş devlet olmaları oluşturmaktadır. Özellikle Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan ve Türk Boğazları olarak da adlandırılan Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçiş

rejiminin nasıl ve ne şekilde yürütüleceği sorusu saldırının başladığı tarihten itibaren sorulmaya başlanmıştır. Nitekim saldırıların başladığı tarih olan 24 Şubat tarihinde de Ukrayna'nın Ankara Büyükelçisi Vasly Bodnar tarafından yapılan açıklamada, "...Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nın Rus gemilerine kapatılması için çağrıda bulunuyoruz. İlgili talebimizi Türk tarafına ilettik." ifadeleri kullanılmış ve tartışma resmi bir zemine taşınmıştır.³

Bu durum karşısında Türkiye, boğazlardan geçişlerin sınırlandırılması hususunda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne atıf yaparak saldırının mahiyeti noktasında bir değerlendirme yapıldığını belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, saldırının ikinci gününde yaptığı bir açıklamada, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin geçmişten beri olduğu gibi şeffaf ve objektif bir şekilde, harfi harfine uygulanmaya devam edileceğini vurgulayarak saldırının bir savaş hali alıp almadığı noktasında yapılan değerlendirmenin sürdüğünü aktarmıştır.⁴ Görüldüğü üzere Türkiye, Türk Boğazları konusunda Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin geçerli olduğunun altını çizmektedir. Bu nedenle Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin ilgili hükümlerine değinmekte yarar vardır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Türk Boğazları her ne kadar çevresi Türkiye Cumhuriyeti toprakları ile çevrili olsa da iki açık denizi birbirine

bağlaması hasebiyle milletlerarası su yolu niteliğindedir ve bu nedenle uluslararası düzenlemelere tabidir.⁵ Günümüzde Türk Boğazlarından geçiş rejimini tanzim eden uluslararası düzenleme Montrö Boğazlar Sözleşmesi'dir.⁶ Montrö Boğazlar Sözleşmesi, 1936 yılında, 1923 yılında imzalanmış olan Lozan Boğazlar Sözleşme'nin yerini alan ve Türkiye ile birlikte Avustralya, Bulgaristan, Fransa, Büyük Britanya, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan'ın taraf olduğu, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne nazaran Türk Boğazları konusunda Türkiye lehine daha çok ayrıcalık içeren bir uluslararası andlaşmadır.⁷ Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu kaldırılarak yetkileri Türkiye Hükümeti'ne devredilmiştir ve Türkiye'nin Boğazlar'da asker konuşlandırması ile silahlandırması yönündeki engeller ortadan kalkmıştır.⁸

Geçiş rejimi esas olarak ticaret gemileri ve savaş gemileri olmak üzere ikili bir ayırım ile düzenlenmiştir. Bu ikili ayırma ek olarak düzenlemeler, barış dönemi ile savaş dönemi, Karadeniz'e kıyısı olan devletler ile olmayan devletler ve Türkiye'nin savaşa taraf olup olmadığı durumlar için de farklı uygulamalar öngörmektedir.

Ticaret Gemileri

Öncelikle Sözleşme'nin 7. maddesi uyarınca ticaret gemisi, savaş gemisi dışındaki gemilerdir. Savaş gemileri ise aşağıda inceleneceği üzere Sözleşme'nin II sayılı Eki ile düzenlenmiştir.

Ticaret gemilerinin barış döneminde Boğazlar'dan geçişinde kural olarak tam geçiş serbestisi söz konusudur. Böylece Sözleşme'nin 2. maddesine göre ticaret gemileri, yükü veya bayrağı fark etmeksizin (bayrağını taşıdığı ülkenin Karadeniz'e kıyısı olsun olmasın) gece veya gündüz Boğazlar'dan tam geçiş ve seyrüsefer serbestisine sahiptirler. Boğazlar'dan geçen ticaret gemileri, geçişleri esnasında bir limana uğramadıkları takdirde, Sözleşme'nin I sayılı Eki'nde belirtilenler hariç olmak üzere vergi ve harca tabi tutulamayacaklardır. Ayrıca ticaret gemileri geçişleri sırasında bir kılavuzluk veya römorkaj hizmeti de almak zorunda değildir. Yalnızca Sözleşme'nin 3. maddesi uyarınca Boğazlar'a giren her gemi bir sağlık denetiminden geçmek durumundadır. Salgın hastalık riski olan durumlar dışında ilgili denetim, gemiye yanaşan bir teknede bulunan sağlık görevlisine ilgili sağlık belgelerinin gösterilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.⁹

Sözleşme'nin 4. maddesine göre, Türkiye'nin taraf olmadığı bir savaş zamanında da yine yukarıda bahsi geçen 2. ve 3. maddeler geçerli olacaktır. Bir başka deyişle ticaret gemileri, bayrak ve yük fark etmeksizin, Boğazlar'dan geçiş ve seyrüsefer serbestisinden faydalanacaklardır.

Türkiye'nin kendisi için pek yakın bir savaş tehlikesi tehdidi olduğunu kabul ettiği durumlarda ise ticaret ge-

mileri için 2. madde yine geçerli olmaya devam edecektir. Fakat bu halde, ticaret gemilerinin Boğazlar'a gündüz girmesi ve geçişlerin de Türk makamlarınca gösterilen yoldan yapılması gerekmektedir. Bu durumda var olan diğer bir istisna da kılavuzluk hizmetinin mecburi tutulabilecek olmasıdır. Yine de 6. maddede düzenlendiği üzere kılavuzluk hizmeti bu halde de ücrete tabi değildir.

Sözleşme'nin 5. maddesinde ise Türkiye'nin taraf olduğu bir savaş durumu düzenlenmiştir. Bu durumda ise Türkiye'ye karşı savaşan tarafta olmayan bir devletin ticaret gemileri, düşmana hiçbir şekilde yardım etmemek, Boğazlar'a gündüz girmek ve geçiş esnasında Türk makamlarınca gösterilen yoldan geçmek şartıyla, geçiş ve seyrüsefer serbestisinden faydalanabileceklerdir.

Savaş Gemileri

Barış Zamanı Savaş Gemileri

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin önemli bir kısmı savaş gemilerine ayrılmış olup ilgili düzenlemeler, bir görüşe göre gelişen teknolojinin gerisinde kalan, karmaşık, anlaşılması zor ve belirsiz hükümler içermektedir.¹⁰ Nitekim özellikle Karadeniz'e kıyıdaş olmayan ABD kaynaklı bazı görüşler, Sözleşme'nin kaleme alındığı tarihten bu zamana dek savaş gemilerinin gösterdiği gelişim nedeniyle sözleşme hükümlerinin uygulanması zor hükümler olduğunu ve tartışmaya açık olduğunu savunmaktadır.¹¹ Sözleşme'nin savaş gemisi dışındaki gemileri ticaret gemisi

Türk Boğazları her ne kadar çevresi Türkiye Cumhuriyeti toprakları ile çevrili olsa da iki açık denizi birbirine bağlaması hasebiyle milletlerarası su yolu niteliğindedir ve bu nedenle uluslararası düzenlemelere tabidir.

olarak tanımladığı ve ticaret gemileri için de tam geçiş ve seyrüsefer serbestisini ilke edindiği göz önünde tutulduğunda Sözleşme'nin II sayılı Ek'inde bulunan hükümlerin yorumu önem arz edecektir. 1936 tarihli Londra Deniz Kuvvetleri Andlaşması'ndan alınmış olan ilgili düzenlemeler, öncelikle savaş gemilerinin tonaj hesaplamasını düzenlemektedir. Sonrasında ise savaş gemilerini altı sınıfa ayırmaktadır: Hattıharp gemileri, uçak gemileri, hafif su üstü gemileri, denizaltılar, küçük savaş gemileri ve yardımcı gemiler. Bu sınıflandırmanın önemi ise geçişlerin sınıflara göre farklılık gösterebilmesindendir.

Öncelikle yakıt taşımak için yapılmış olan yardımcı gemiler (askeri tankerler), barış zamanında, bayrakları önem arz etmeksizin, silah sınırlarını aşmadıkları takdirde, ön bildirimde bulunmadan, tek başlarına ve gündüz girmek şartıyla Boğazlar'dan geçebileceklerdir. 9. maddedeki düzenlemeye göre bu gemiler, ileride göreceğimiz sınırlandırmaya tabi olmamak üzere tonaj hesabına kalmazlar.

10. maddeye göre ise hafif su üstü gemileri ve küçük savaş gemileri, barış zamanında, bayrakları önem arz etmeksizin, Boğazlar'a gündüz girmek şartıyla Boğazlar'dan geçiş yapabilmektedirler. Bu iki sınıf savaş gemisinin geçiş hususunda yardımcı gemilerden ilk farkı bir ön bildirim¹² tabi tutulmalarıdır. Bir diğer fark ise tonaj hesaplaması üzerinedir. Buna göre Boğazlar'daki yabancı savaş gemisi sayısı 9 gemiyi ya da 15.000 tonu aşmamalıdır.¹³

Yukarıda sayılan savaş gemileri dışında kalan savaş gemileri (hattıharp gemileri, denizaltılar ve uçak gemileri) içinse Karadeniz'e kıyısı olan ve olmayan devletlerin savaş gemileri arasında bir ayırım yapılmaktadır. Buna göre Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler için sadece yukarıda sayılan üç sınıf gemiyi Boğazlar'dan geçirme hakkı olup hattıharp gemilerini, denizaltılarını ve uçak gemilerini Boğazlar'dan geçirmesi yasaklanmıştır.¹⁴ Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler için bir diğer kısıtlama ise Sözleşme'nin 18. maddesinde yer almış olup kural olarak ilgili devletlerin Karadeniz'deki savaş gemilerinin toplam tonajının 30.000 tonu geçmemesi ve bu devletlerin Boğazlar'dan geçen savaş gemilerinin Karadeniz'de 21 günden fazla kalamaması üzerinedir.

Sözleşme'nin 11. maddesi uyarınca Karadeniz'e kıyısı olan devletler ise tonajı 15.000 tonu aşan hattıharp gemilerini, ön bildirim şartına uyarak tek başına ve en çok iki

torpido eşliğinde Boğazlar'dan geçirebilirler. Bir sonraki maddeye göre de Karadeniz'e kıyısı olan devletler, Karadeniz dışında yaptıkları veya satın aldıkları denizaltılarını ya da başka denizlere onarımına gönderdikleri denizaltılarını, Türkiye'ye yeterli bir süre içinde bu konu hakkında ayrıntılı bilgi vermek, geçiş esnasında su üstünden gitmek ve gündüz geçmek şartlarıyla Boğazlar'dan geçirebileceklerdir. Uçak gemilerinin Boğazlar'dan geçirilmesi ise "Sözleşme'nin lafzına ve ruhuna kesin olarak aykırıdır."¹⁵

Şimdiye kadar savaş gemilerinin geçişi ile ilgili incelediğimiz durumların barış zamanında geçerli olduğunu hatırlatarak buraya kadarki incelemelerimizi özetlememiz gerekirse; Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler, belirli şartlar altında Boğazlar'dan yardımcı gemilerini, hafif su üstü gemilerini ve küçük savaş gemilerini geçirebilmekte ve savaş gemilerini Karadeniz'de 21 günden fazla tutamamaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan devletler ise bu üç sınıfa ek olarak belirli şartlar altında hattıharp gemilerini ve başka ülkelerden satın almış oldukları denizaltılarını Boğazlar'dan geçirebilmektedir.

Savaş Zamanı Savaş Gemileri

Savaş zamanına yönelik yapılan düzenlemeler Türkiye'nin güvenliği ve uluslararası topluma karşı yüklediği sorumluluklar açısından büyük önem arz etmektedir.¹⁶

Öncelikle Sözleşme'nin 19. maddesi uyarınca Türkiye'nin savaştan olmadığı bir savaş zamanında, savaşa taraf olmayan savaş gemileri, yukarıda bahsi geçen barış zamanı düzenlemelerine uygun şekilde, Boğazlardan geçiş yapabilecektir. Savaşan statüsündeki devletlerin ise savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi yasaktır. Fakat bu kurala bir istisna olarak Karadeniz'e kıyısı olan ya da olmayan savaştan devletlere ait olup da bağlama limanlarından ayrılmış bulunan savaş gemileri, bu limanlara dönebilirler. Kuralın diğer bir istisnası ise Birleşmiş Milletler¹⁷ (BM) Andlaşması çerçevesinde yapılmış olan ve Türkiye'yi de bağlayan bir yardım anlaşması gereğince saldırının mağduru olan devlete yapılan durumlarıdır. Böyle bir durum kapsamında Boğazlar'dan serbestçe geçecek olan savaş gemileri için sayı ve tonaj kısıtlaması olmayacaktır.¹⁸

Türkiye'nin savaştan olduğu ve kendini pek yakın bir savaş tehdidi altında saydığı durumlar ise 20. madde ile 21. maddede düzenlenmiştir. Bu hallerde savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi Türkiye Hükümeti'nin tercihinine bırakılmıştır. Yalnızca, Türkiye'nin kendini pek yakın savaş tehdidi altında saydığı durumda, bu durumdan önce bağlama limanından ayrılmış savaş gemilerinin geri dönüşüne izin verilmelidir. Ayrıca Türkiye yine böyle bir durumda aldığı kararları taraf devletler ile BM Genel Sekreterliği'ne bildirmeli ve kararların BM Güvenlik Konseyi'nde 2/3 çoğunlukla reddedilmemesi gerekmektedir.

Uçaklar

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 23. maddesi yalnızca sivil uçaklar için bir düzenlemeye yer vermiştir. Buna göre sivil uçaklar Akdeniz ile Karadeniz arasındaki geçişleri için Türk Hükümeti hava koridorları belirleyecek ve tarifesiz uçuşlar 3 gün önceden bir bildirimle, tarifeli uçuşlar ise genel bir bildirimle gerçekleştirilecektir.¹⁹ Böylece askeri uçakların geçişi sözleşme dışında tutularak Türkiye'nin egemen yetkisine bırakılmıştır.²⁰

Ukrayna'nın Montrö Boğazlar Sözleşmesi Kapsamındaki Talebi ve Türkiye'nin Tutumu

Yukarıda da belirtildiği üzere Ukrayna'nın talebi üzerine Türkiye, 25 Şubat'ta yetkili uzmanları ile bir inceleme başlatmış olduğunu aktarmıştır. İncelemenin odak noktası Ukrayna'da bir savaş durumu olup olmadığı üzerine olmuştur. Çünkü Karadeniz'e kıyıdaş iki devlet olan Ukrayna ile Rusya'nın taraf olduğu bir savaş halinde, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. maddesi uyarınca söz konusu iki devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi kural olarak mümkün olmayacaktır. Ancak bu devletlerin bağlama limanlarından ayrılmış olan gemilerinin limanlarına dönmelerine izin verilebilecektir.

Savaş Durumunun Tespiti

Söz konusu maddenin uygulamaya konulabilmesi için Türkiye'nin savaş durumunun varlığını ve savaşa taraf olan devletleri belirlemesi gerekmektedir. Sözleşme, bu hususlar hakkında bir tanım içermemektedir. Ayrıca Sözleşme, Birleşmiş Milletler Andlaşması'nın kabulü, modern insancıl hukukun gelişimi gibi olgulardan önce kaleme alınmış ve 86 yıldır bir değişikliğe uğramadan uygulanmıştır.²¹ Yine de doktrinde konu genelinde tam anlamıyla bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bir görüşe göre Sözleşme metninde yer alan "savaş" kavramı, uluslararası olan veya olmayan "silahlı çatışmalar" olarak anlaşılmalıdır.²²

Bir diğer görüşe göre ise böyle bir yorum sözleşmenin yapıldığı dönem de göz önünde bulundurulduğunda tarafların niyetinden daha geniş kapsamlı bir yorum olacaktır.²³ Nitekim 1907 tarihli Muhasamatin Başlamasına Dair III sayılı Lahey Sözleşmesi'nin 1. maddesine göre savaş, bir savaş ilanı ile veya savaş koşuluna bağlı bir ultimatom ile başlamaktadır. Fakat, uygulamada devletlerin ilan etmeksizin savaş yaptığı birçok durum da yaşanmıştır ve Ayşe Nur Tütüncü'ye göre aksi taraflarca açık bir şekilde belirtilmedikçe taraflar arasındaki düşmanca davranışlar hukuki anlamda savaş sayılır.²⁴ Yücel Acer de yaptığı değerlendirmede "Uluslararası hukuk kurallarına göre bir savaş durumunun olduğunun kesin tespiti için resmi bir savaş beyanı gerekmemektedir. Silahlı güç kullanan devlet tarafından resmi bir savaş ilanı yapılmaya da 'kapsamlı' bir silahlı güç kullanımı mevcut olduğunda savaş hukuku kurallarının uygulanmaya başlanması gerekmektedir" demektedir.²⁵ Rusya'nın kara, deniz ve hava kuvvetlerini yoğun bir biçimde kullandığı ve Ukrayna'nın da bu saldırılara karşılık verdiği de 'kapsamlı' güç kullanımı noktasında göz önünde bulundurulmalıdır.²⁶ Devletlerin günümüzde siyasi nedenlerle savaş ilanından kaçındığı da dikkate alındığında 19. maddeyi uygulama noktasında bir savaş ilanını beklememenin gerekmediği söylenebilir. Ayrıca Ukraynalı yetkililerin açıklamalarında 'savaş' kavramını kullanması, Rusya ile diplomatik ilişkilerini kesmesi²⁷ ve Türkiye'den Sözleşme'nin 19. Maddesinin uygulanmasını talep etmesi de özellikle Ukrayna tarafınca savaş durumunun oluştuğunun kabul edildiğini göstermektedir.²⁸ Görüldüğü üzere savaş kavramının tanımı noktasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi özelinde yakın ama farklı görüşler bulunmaktadır. Yine de yukarıda bahsi geçen görüşlerin ortak noktası, hangi görüş baz alınırsa alınsın Ukrayna'da bir savaş durumunun mevcut olduğunun kabulüdür.

Türkiye'nin Verdiği Karar ve Aldığı Tepkiler

Güncel durumda Rusya, Ukrayna'ya karşı bir savaş ilanında bulunmamış ve saldırıya ilişkin olarak Rus yet-

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 19. maddesi uyarınca söz konusu iki devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi kural olarak mümkün olmayacaktır. Ancak bu devletlerin bağlama limanlarından ayrılmış olan gemilerinin limanlarına dönmelerine izin verilebilecektir.

kililerce yapılan açıklamalarda da 24 Şubat'tan bu zamana dek "özel askeri operasyon" kavramı kullanılmıştır.²⁹ Yine de 27 Şubat 2022 tarihine gelindiğinde ise Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, yapılan değerlendirme ile birlikte Ukrayna ve Rusya'nın taraf olduğu bir savaşın varlığına kanaat getirildiğini söylemiştir.³⁰ Böylece tarafların savaş gemilerinin Türk Boğazlarından geçişi yasaklanmıştır. Türkiye'nin bu kararına karşı Rusya'dan veya başka herhangi bir devletten olumsuz bir tepki gelmemiştir. Hatta Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Aleksey Yerhov, yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi kapsamındaki tutumunun Rusya tarafından takdir edildiğini belirtmiştir.³¹ ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken'da Türkiye'yi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni uygulaması noktasında takdir ettiğini aktarmıştır.³²

Türkiye'nin verdiği bu karardan en çok etkilenecek devlet elbette Rusya'dır. Kırım'ın işgali sonrasında Karadeniz'deki deniz gücünü arttıran Rusya'nın, bir analize göre 24 Şubat tarihinde Akdeniz'de 16 savaş gemisi bulunmaktadır.³³ Rusya'nın Akdeniz'de bulunan bu 16 savaş gemisinden ise Sözleşme'nin 19. maddesinde belirtilen "Karadeniz'e kıyıdaş olan ya da olmayan savaşan Devletlere ait olup da bağlama limanlarından ayrılmış bulunan savaş gemileri, bu limanlara dönebilirler" yönündeki kural uyarınca yalnızca beşinin Karadeniz'e dönebileceği ifade edilmektedir.³⁴ Nitekim Türkiye, Rusya'nın Boğazlardan geçerek Karadeniz'e sokmak istediği dört savaş gemisinin üçünün bağlama limanlarının Karadeniz'de olmadığını ifade ederek bu yöndeki bir talebi geri çevirmiştir.³⁵

Türkiye'nin Kendini Yakın Bir Savaş Tehlikesi Tehdidi Altında Sayma İhtimali

Montrö Boğazlar Sözleşmesi özelinde Türkiye'nin tutumunun tartışılan bir diğer noktası ise Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun yaptığı bir açıklama üzerine olmuştur. Söz konusu açıklamada Çavuşoğlu, "Kıyıdaş olan, olmayan bütün ülkeleri boğazlardan savaş gemisi geçirmemesi konusunda uyardık. Montrö ne diyorsa bunu uyguladık, bundan sonra da uygulayacağız" demiştir. Çavuşoğlu'nun bu açıklaması sonrası Boğazlar'dan savaşan devletlere ait olmayan savaş gemilerinin de geçirilmeyeceği yönünde bazı endişeler dile getirilmiştir. Böyle bir

uygulamanın ise Sözleşme kapsamında hukuka aykırı olacağı belirtilmektedir.³⁶ Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye böyle bir kararı ancak Sözleşme'nin 20. ve 21. maddeleri uyarınca, bir başka deyişle ancak savaşan taraf olduğu bir durumda veya kendini pek yakın bir savaş tehdidi altında saydığı durumda alabilecektir. Bir görüşe göre bu açıklama Boğazlardan geçerek Karadeniz'e giriş yapması muhtemel NATO üyesi devletlerin savaş gemilerine Rus kuvvetlerce saldırılması ihtimalinden kaynaklanmaktadır.³⁷ Böyle bir durumda bir NATO üyesi olan Türkiye'nin de NATO Andlaşması'nın 5. maddesi gereğince saldırıya uğramış olarak değerlendirilebileceği ve böylece de Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin 21. maddesinin devreye girmesinin söz konusu olabileceği ihtimali bulunmaktadır. Fakat Türkiye'nin gerçekçi temelleri olmadan 21. maddeyi uygulamaya sokmasının hem Rusya hem de NATO üyesi devletler için bir güvenlik açığı oluşturacağı belirtilmektedir.³⁸ Ayrıca böyle bir uygulama, Türkiye için de bir anlamda zararlı olacaktır. Türkiye'nin Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaştan dolayı yoldan büyük oranda olumsuz etkilendiği bir gerçektir. Fakat savaş nedeniyle doğrudan bir etki hissetme ihtimali şimdilik düşük olan Türkiye'nin, kendi güvenliği ve egemenliği için önemli bir araç olarak gördüğü Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni gerçekçi temeller olmadan uygulaması, Sözleşme'nin sorgulanmasına yol açacaktır.³⁹

Bunların yanında, Çavuşoğlu'nun bu açıklamasının, hukuki bir gerçeğe atıf yapmak niyetiyle değil Karadeniz'deki gerilimin tırmanmasının önüne geçmek niyetiyle yapılan bir açıklama olarak algılanması doğru olacaktır. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Boğazlardan geçirebilecekleri savaş gemilerinin tonajlarının ve sayılarının kısıtlı olduğu akılda tutulduğunda Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz'den Rusya'ya yönelik ciddi bir tehdit oluşturması güç görünmektedir. Nitekim geçmişte de Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin tonaj sınırını aşan savaş gemilerinin Karadeniz'e girişi Türkiye tarafından engellendiği örnekler bulunmaktadır.⁴⁰ Bu nedenle Boğazlardan geçecek savaş gemileri, Rusya'ya gözdağı vermekten daha çok devletler arasındaki gerginliği arttırmaya hizmet edecektir. Halihazırda ise Rusya dışında bir devletin karar sonrasında Boğazlardan savaş gemisi geçirmek yönünde bir talebi bulunmamıştır. Ayrıca geçtiğimiz aylarda NATO misyonu kapsamında iki İspanyol savaş gemisi Karadeniz'de bulunmasına ve bundan önce de iki ABD savaş gemisinin Karadeniz'de görev icra etmesine⁴¹ rağmen şu an için Karadeniz'de NATO misyonu kapsamında görev icra eden bir savaş gemisi de bulunmamaktadır.⁴²

Savaşın Uzaması İhtimali

Türkiye, Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş neticesinde aldığı karar ile İkinci Dünya Savaşı'ndan bu za-

mana, ilk kez Sözleşme'nin 19. maddesini uygulamaya sokarak savaşan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişini yasaklamıştır. Yakın bir tarihte Kırım ve Gürcistan'da olduğu gibi geçmişte de yaşanan bazı silahlı çatışma durumlarında ilgili maddenin uygulamaya koyulması gündeme gelmiş fakat Türkiye tarafından böyle bir karar alınmamıştır.⁴³ Yine de Türkiye'nin uzunca bir aradan sonra ilgili maddeyi uygulamasının neredeyse tüm devletlerce takdirle karşılandığı görülmektedir. Rusya'ya karşı Avrupa ve ABD öncülüğünde uygulanan ekonomik ve siyasi yaptırımlara katılmayan Türkiye'nin, Türk Boğazları noktasındaki bu tutumunu Rusya'ya verilen tepkiler kapsamında bir destek olarak gören görüşler de bulunmaktadır.⁴⁴ ABD Kongresi'ne sunulan 11 Mart 2022 tarihli bir raporda da Ukrayna, Azerbaycan, Polonya ve Gürcistan ile savunma konusundaki bağlarını güçlendiren Türkiye'nin ekonomik kaygılar ile Suriye'deki durum nedeniyle yaptırımlara katılmadığı ancak Ukrayna'ya sahada başarılı olduğu görülen silahlı insansız hava araçları tedarik ettiği, insani yardım sağladığı ve 19. madde kapsamında Boğazlardan Rus savaş gemilerinin geçişini kısıtladığı vurgulanmaktadır.⁴⁵ Ayrıca Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin şeffaf ve açık bir şekilde uygulanması Rusya için de bir güvenlik mekanizması sağlıyor olsa da savaşın uzaması ile birlikte Rus savaş gemilerinin bakım ve onarım noktasında bir zafiyet yaşaması ihtimali ve Avrupa hava sahasının Rus uçaklarına kapatılması sonu-

cunda da Türk Boğazlarındaki hava sahasının öneminin artması ihtimali de bulunmaktadır.⁴⁶

Sonuç

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik olarak başlattığı saldırı neticesinde Ukrayna, Türkiye'den Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde Türk Boğazlarından Rus savaş gemilerinin geçişini engellemesini talep etmiş ve bu talep sonrasında Türkiye'nin tutu-

Nitekim Türkiye de bu karara vararak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez Sözleşme'nin 19. maddesini uygulamaya koymuştur. Bu karar hem Rusya hem de başka devletlerce takdir edilmiştir. Türkiye'nin bu kararının Rusya için şimdilik büyük bir önem arz etmediği düşünülse de savaşın uzaması ile birlikte Türkiye'nin kararlı tutumunun Rus savaş gemilerini bazı sorunlarla karşı karşıya bırakabileceği düşünülmektedir.

munun ne yönde olacağı merak konusu olmuştur. Talep üzerine Türkiye, Ukrayna'da bir savaş halinin varlığını ve savaşa taraf olan devletleri değerlendirmiş, 27 Şubat 2022 tarihinde Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun yaptığı açıklama ile de bir savaşın varlığına kanaat getirildiğini ve böylece savaşa taraf olan Ukrayna ile Rusya'ya ait savaş gemilerinin kural olarak Boğazlardan geçemeyeceğini vurgulamıştır.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin savaş durumu ile yaşananlar için bir tanım içermemesi ve kaleme alınışından beri geçen 86 yıllık sürede gelişen olgular nedeniyle Türkiye'nin savaş halini nasıl belirlemesi gerektiği noktasında bazı fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Bir görüşe göre Sözleşme'de geçen 'savaş' kavramı bugün için 'silahlı çatışmalar' kavramına denk gelmektedir. Bir görüşe göre ise böyle bir yorum genişletici bir yorum olacaktır. Savaş durumunun tespiti için savaş ilanı gerekip gerekmediği sorusuna ise genel olarak "kapsamlı bir güç kullanımının" varlığı halinde ilan edilmese dahi bir savaş durumundan bahsedilebileceği yönünde cevaplar verilmektedir. Anılan gö-

rüşler istikametinde bakıldığında Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı askeri saldırının bir savaş halini aldığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Nitekim Türkiye de bu karara vararak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez Sözleşme'nin 19. maddesini uygulamaya koymuştur. Bu karar hem Rusya hem de başka devletlerce takdir edilmiştir. Türkiye'nin bu kararının Rusya için şimdilik büyük bir önem arz etmediği düşünülse de savaşın uzaması ile birlikte Türkiye'nin kararlı tutumunun Rus savaş gemilerini bazı sorunlarla karşı karşıya bırakabileceği düşünülmektedir. Nitekim Türkiye, Türk Boğazları'ndan geçmek isteyen üç Rus savaş gemisinin geçişine izin vermeyerek Sözleşme'yi uygulama noktasında kararlı olduğunu göstermiştir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni "şeffaf ve açık" bir şekilde uluslararası hukuka uygun olarak uygulamadaki bu kararlılık, hem Türkiye'nin hem de Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletlerin güvenliğini sağlama noktasında büyük önem arz etmektedir.

Sonnotlar

- 1 'Putin Signs Decrees on Recognizing Donetsk and Lugansk Republics' (*Tass.com*, 21 February 2022) <<https://tass.com/politics/1407731>> accessed 18 March 2022
- 2 'Putin, Donbass'a Operasyon Başlattı: Amaç, Kiyiv Tarafından İstismara Maruz Kalan İnsanları Korumak' (*Sputnik Türkiye*, 24 February 2022) <<https://tr.sputniknews.com/20220224/putin-donbass-operasyon-baslatti-amaç-kıyiv-tarafından-istismara-maruz-kalan-insanları-korumak-1054188371.html>> accessed 19 March 2022
- 3 'Ukrayna'nın Ankara Büyükelçisi Bodnar: Bu Savaşı Kazanacağımıza İnaniyoruz' (*Anadolu Ajansı*, 24 February 2022) <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukraynanin-ankara-buyukelcisi-bodnar-bu-savasi-kazanacagimiza-inaniyoruz-/2512516>> accessed 18 March 2022
- 4 'Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Ukrayna'daki Türk Vatandaşlarının Karadan Tahliye Süreci Başladı' (*Anadolu Ajansı*, 25 February 2022) <<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-ukraynadaki-turk-vatandaslarinin-karadan-tahliye-sureci-basladi/2515179>> accessed 24 March 2022
- 5 Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, (Reşat Volkan Günel ed, 9th edn, Savaş Yayınevi 2018) 270.
- 6 Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin tam metnine ulaşmak için bkz.: <<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3374.pdf>>. Sözleşme'nin günümüz Türkçesi'ne aktarılmış metni için bkz.: <<https://www.kiyiemniyeti.gov.tr/userfiles/file/mevzuat/Montreux%20Bo%C4%9Fazlar%20S%C3%B6zle%C5%9Fmesi.pdf>>.
- 7 Rona Aybay and Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk* (1st edn, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016) 199-200.
- 8 Sami Doğru, 'Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş' [2013] Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 123, 156.
- 9 Rona Aybay and Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk* (1st edn, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016) 203.
- 10 Tolgahan Alpyavuz, 'Montreux (Montrö) Sözleşmesi Uyarınca Türk Boğazlarından Savaş Gemilerinin Geçiş Rejimi' (LLM thesis, İstanbul Üniversitesi 2009) 34.
- 11 Mark Nevitt, 'The Russia-Ukraine Conflict, the Black Sea, and the Montreux Convention' (*Just Security*, 1 March 2022) <<https://www.justsecurity.org/80384/the-russia-ukraine-conflict-the-black-sea-and-the-montreux-convention>> accessed 24 March 2022
- 12 Ön bildirim hususu Sözleşme'nin 13. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin geçişlerinden 8 gün önce bir ön bildirimde bulunmaları gerekmektedir. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler için ise bu süre 15 güne kadar çıkarılabilir. Ön bildirimde gemilerin gidecekleri yer, adı, tipi, sayısı ile gidiş için ve, gerekirse dönüş için geçiş tarihleri belirtilecektir. Ayrıca geçiş sırasında, deniz kuvvetinin komutanı durmak zorunda olmaksızın, Çanakkale Boğazının ve Karadeniz (İstanbul) Boğazı'nın girişindeki bir işaret istasyonuna, komutası altında bulunan kuvvetin tam kuruluşunu bildirecektir. Bkz. Tolgahan Alpyavuz, 'Montreux (Montrö) Sözleşmesi Uyarınca Türk Boğazlarından Savaş Gemilerinin Geçiş Rejimi' (LLM thesis, İstanbul Üniversitesi 2009) 44-45.
- 13 Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap* (12th edn, Turhan Kitabevi 2021) 309.
- 14 Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap* (12th edn, Turhan Kitabevi 2021) 309.
- 15 Tolgahan Alpyavuz, 'Montreux (Montrö) Sözleşmesi Uyarınca Türk Boğazlarından Savaş Gemilerinin Geçiş Rejimi' (LLM thesis, İstanbul Üniversitesi 2009) 48.
- 16 Rona Aybay and Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk* (1st edn, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016) 205.

- 17 Sözleşme metninde Milletler Cemiyeti ve Misakı'na atıf yapılmıştır. Fakat günümüzde Milletler Cemiyeti'nin yerini Birleşmiş Milletler almış olduğu için metin içinde de böyle bir tercihte bulunulmuştur.
- 18 Yücel Acer, 'Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı, Montrö Sözleşmesi Ve Türkiye'nin Tutumu' (2022) 333 SETA Perspektif <<https://www.setav.org/perspektif-rusyanin-ukraynaya-saldirisi-ve-montro-sozlesmesi/>> accessed 19 March 2022.
- 19 Rona Aybay and Elif Oral, *Kamusal Uluslararası Hukuk* (1st edn, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016) 206.
- 20 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 2. Kitap* (12th edn, Turhan Kitabevi 2021), 310.
- 21 Nilüfer Oral, 'To Close or Not to Close the Turkish Straits under Article 19 of the 1936 Montreux Convention Regarding the Regime of the Straits' (*Centre for International Law*, 4 March 2022) <<https://cil.nus.edu.sg/to-close-or-not-to-close-the-turkish-straits-under-article-19-of-the-1936-montreux-convention-regarding-the-regime-of-the-straits/>> accessed date 24 March 2022
- 22 Naim Demirel, 'Suriye'deki Silahlı Çatışmalar Karşısında Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Hukuki Analizi' [2016] Türkiye Adalet Akademisi Dergisi 23, 29.
- 23 Emre Hayyar, 'Can Turkey Close the Turkish Straits to Russian Warships?' (EJIL, 28 February 2022) <<https://www.ejiltalk.org/can-turkey-close-the-turkish-straits-to-russian-warships/>> accessed 24 March 2022
- 24 Ayşe Nur Tütüncü, *İnsancıl Hukuka Giriş* (4th edn, Beta Basım Yayım 2019) 66.
- 25 Yücel Acer, 'Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı, Montrö Sözleşmesi ve Türkiye'nin Tutumu' (2022) 333 SETA Perspektif <<https://www.setav.org/perspektif-rusyanin-ukraynaya-saldirisi-ve-montro-sozlesmesi/>> accessed 19 March 2022.
- 26 Yücel Acer, 'Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı, Montrö Sözleşmesi ve Türkiye'nin Tutumu' (2022) 333 SETA Perspektif <<https://www.setav.org/perspektif-rusyanin-ukraynaya-saldirisi-ve-montro-sozlesmesi/>> accessed 19 March 2022.
- 27 'As Russian Attacks Continue, Ukraine Breaks off Diplomatic Ties with Moscow' (*Anadolu Ajansı*, 24 February 2022) <<https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/as-russian-attacks-continue-ukraine-breaks-off-diplomatic-ties-with-moscow/2512595>> accessed date 21 March 2022
- 28 Emre Hayyar, 'Can Turkey Close the Turkish Straits to Russian Warships?' (EJIL, 28 February 2022) <<https://www.ejiltalk.org/can-turkey-close-the-turkish-straits-to-russian-warships/>> accessed 24 March 2022
- 29 'Putin Declares Beginning of Military Operation in Ukraine' (*Tass.com*, 24 February 2022, <<https://tass.com/politics/1409329>> accessed 18 March 2022
- 30 'Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Montrö Sözleşmesi'nin Bütün Hükümlerini Şeffaf Bir Şekilde Uygulayacağız' (*Anadolu Ajansı*, 27 February 2022) <<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-montro-sozlesmesinin-butun-hukumlerini-seffaf-bir-sekilde-uygulayacagiz/2517057>> accessed 20 March 2022
- 31 'Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Yerhov, Türkiye'nin Montrö'ye Uymasını Takdir Ettiklerini Söyledi' (*Anadolu Ajansı*, 2 March 2022) <<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/rusyanin-ankara-buyukelcisi-yerhov-turkiyenin-montroye-uymasini-takdir-ettiklerini-soyledi/2521527>> accessed 22 March 2022
- 32 'Bakan Blinken'in, Bakan Çavuşoğlu ile Gerçekleştirdiği Telefon Görüşmesi' (*ABD Ankara Büyükelçiliği ve Türkiye'deki Konsolosluklar*, 1 March 2022) <<https://tr.usembassy.gov/tr/bakan-blinkenin-bakan-cavusoglu-ile-gerceklestirdigi-telefon-gorusmesi/>> accessed 20 March 2022
- 33 Sam LaGrone, 'Russian Navy Masses 16 Warships near Syria' (*USNI News*, 24 February 2022) <<https://news.usni.org/2022/02/24/russian-navy-masses-16-warships-near-syria>> accessed 25 March 2022
- 34 Cornell Overfield, 'Turkey Must Close the Turkish Straits Only to Russian and Ukrainian Warships' (*Lawfare*, 5 March 2022) <<https://www.lawfareblog.com/turkey-must-close-turkish-straits-only-russian-and-ukrainian-warships>> accessed 26 March 2022
- 35 Sinan Tavşan, 'Turkey Rejects Russia's Request for Navy Ships to Pass Bosphorus' (*Nikkei Asia*, 2 March 2022) <<https://asia.nikkei.com/Politics/Ukraine-war/Turkey-rejects-Russia-s-request-for-navy-ships-to-pass-Bosphorus>> accessed 24 March 2022
- 36 'Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu: Kıyıdaş Olan, Olmayan Bütün Ülkeleri Boğazlardan Savaş Gemisi Geçirmemesi Konusunda Uyardık' (*Anadolu Ajansı*, 28 February 2022) <<https://www.aa.com.tr/tr/gundem/disisleri-bakani-cavusoglu-kiyidas-olan-olmayan-butun-ulkeleri-bogazlardan-savas-gemisi-gecirmemesi-konusunda-uyardik/2518767>> accessed 26 March 2022
- 37 Raul Pedrozo, 'Closing the Turkish Straits in Times of War' (*Lieber Institute West Point*, 3 March 2022) <<https://lieber.westpoint.edu/closing-turkish-straits-war/>> accessed 21 March 2022
- 38 Cornell Overfield, 'Turkey Must Close the Turkish Straits Only to Russian and Ukrainian Warships' (*Lawfare*, 5 March 2022) <<https://www.lawfareblog.com/turkey-must-close-turkish-straits-only-russian-and-ukrainian-warships>> accessed 22 March 2022.
- 39 Emre Hayyar, 'Can Turkey Close the Turkish Straits to Russian Warships?' (EJIL, 28 February 2022) <<https://www.ejiltalk.org/can-turkey-close-the-turkish-straits-to-russian-warships/>> accessed 24 March 2022
- 40 Kasım Cindemir, 'ABD Gemisine Geçit Yok' (*Hürriyet*, 5 November 2021, <<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abd-gemisine-gecit-yok-9674154>> accessed 26 March 2022
- 41 İspanya, NATO Organizasyonunda Karadeniz'e 2 Savaş Gemisi Gönderiyor' (*Anadolu Ajansı*, 20 January 2022) <<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ispanya-nato-organizasyonunda-karadenize-2-savas-gemisi-gonderiyor/2481041>> accessed 25 March 2022
- 42 Mark Nevitt, 'The Russia-Ukraine Conflict, the Black Sea, and the Montreux Convention' (*Just Security*, 1 March 2022) <<https://www.justsecurity.org/80384/the-russia-ukraine-conflict-the-black-sea-and-the-montreux-convention>> accessed 24 March 2022
- 43 Mark Nevitt, 'The Russia-Ukraine Conflict, the Black Sea, and the Montreux Convention' (*Just Security*, 1 March 2022) <<https://www.justsecurity.org/80384/the-russia-ukraine-conflict-the-black-sea-and-the-montreux-convention>> accessed 24 March 2022
- 44 Mark Nevitt, 'The Russia-Ukraine Conflict, the Black Sea, and the Montreux Convention' (*Just Security*, 1 March 2022) <<https://www.justsecurity.org/80384/the-russia-ukraine-conflict-the-black-sea-and-the-montreux-convention>> accessed 24 March 2022
- 45 'Russia's Invasion of Ukraine: Turkey's Response and Black Sea Access Issues' (*Congressional Research Service*, 11 March 2022) <<https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IN/IN11885>> accessed 19 March 2022
- 46 Mark Nevitt, 'The Russia-Ukraine Conflict, the Black Sea, and the Montreux Convention' (*Just Security*, 1 March 2022) <<https://www.justsecurity.org/80384/the-russia-ukraine-conflict-the-black-sea-and-the-montreux-convention>> accessed 24 March 2022